

УДК 612.315:636.5

**СУБМІКРОСКОПІЧНА БУДОВА КЛІТИН ПОВЕРХНЕВОГО ЕПІТЕЛІЮ
СТРАВОХІДНОГО МИГДАЛИКА КУРЕЙ****ХОМИЧ В.Т.,** д. вет. н., професор
ДИШЛЮК Н.В., к. вет. н., доцентНаціональний університет біоресурсів
і природокористування України, м. Київ
dushlyuk@ukr.net

Встановлено, що поверхневий епітелій, який вкриває слизову оболонку стравохідного мигдалика курей багатошаровий плоский частково зроговілий. Його клітини формують базальний, шипуватий (остистий) і поверхневий шари. Клітинний склад шарів поверхневого епітелію неоднаковий. Серед них найбільше епітеліоцитів, а в базальному і в шипуватому шарах виявляються ще й лімфоцити, імунобласти, клітини Лангерганса, проплазматичні і плазматичні клітини та М-клітини. Клітини поверхневого епітелію мають різну субмікроскопічну будову

Кури, електронна мікроскопія, епітелій, стравохідний мигдалик, епітеліоцити, лімфоцити, імунобласти, клітини Лангерганса, проплазмоцити, плазмоцити, М-клітини

Відомо, що стравохідний мигдалик птахів, у тому числі і курей, розташований у ділянці переходу стравоходу в залозисту частину шлунка [2, 6]. За будовою він подібний до стінки стравоходу, однак містить добре розвинуту лімфоїдну тканину, яка формує основу периферичних органів імуногенезу. В зв'язку з цим стравохідний мигдалик відносять до цих органів [3]. У них, під впливом антигенів лімфоцити диференціюються в ефеторні клітини, які забезпечують специфічний імунітет [5].

Поверхневий епітелій вкриває слизову оболонку стравохідного мигдалика. Його клітинний склад у птахів вивчений недостатньо. З цього питання є тільки окремі повідомлення [1, 4]. У доступній нам літературі ми також не знайшли даних про субмікроскопічну будову клітин поверхневого епітелію стравохідного мигдалика курей.

Мета дослідження. Встановити клітинний склад поверхневого епітелію стравохідного мигдалика курей та виявити особливості його субмікроскопічної будови.

Матеріал і методи дослідження. Об'єктом дослідження був епітелій стравохідного мигдалика 3 голів курей кросу Шевер 579 віком 6 місяців. При виконанні роботи використовували загальноприйняті класичні методи електронно-мікроскопічних досліджень [7]. Дослі-

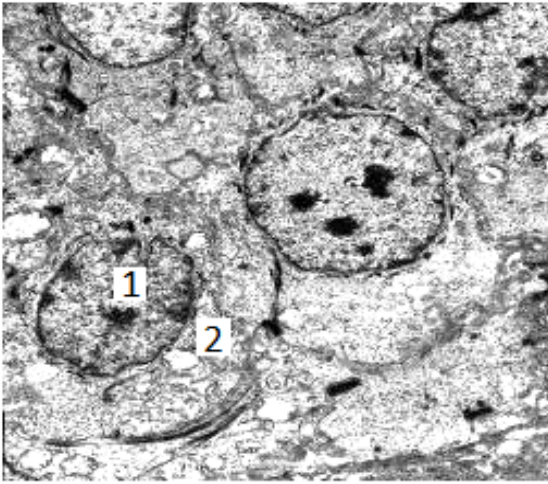
дження проводили за допомогою електронного мікроскопа SELMI ПЕМ -125К.

Результати дослідження. Проведеними дослідженнями встановлено, що поверхневий епітелій, який вкриває слизову оболонку стравохідного мигдалика – багатошаровий плоский частково зроговілий. Він складається із трьох шарів клітин: базального, шипуватого (остистого) і поверхневого. Вони мають неоднаковий склад.

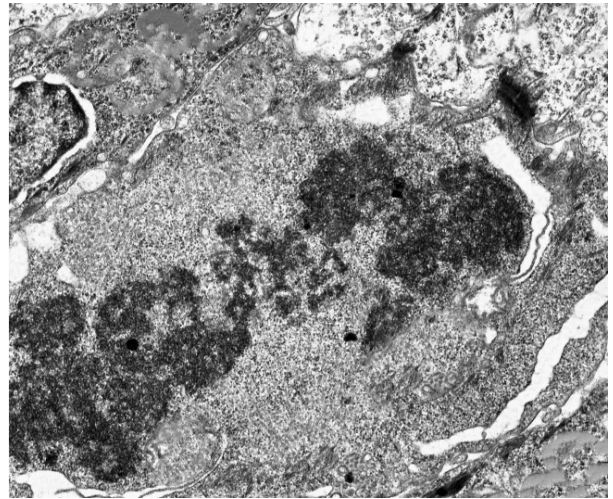
Базальний шар клітин розташований на базальній мембрані, яка утворена гомогенною основною речовиною і нижньою сіткою волокон. Він утворений базальними епітеліоцитами, поодинокими лімфоцитами, імунобластами і клітинами Лангерганса.

Базальних епітеліоцитів найбільше. Вони розташовані в один ряд і мають циліндричну (стовпчасту) форму та округле, рідше овальне ядро, яке міститься в ділянці базального полюса (рис. 1). Ядро може мати від одного до трьох ядерець, гетерохроматин у ньому рівномірно розподілений в нуклеоплазмі. В цитоплазмі епітеліоцитів виявляються тонофібрили, елементи ендоплазматичної сітки, рибосоми і мітохондрії. З'єднані ці клітини між собою десмосомними контактами, а з базальною мембраною - напівдесмосомами. Окремі епітеліоцити знаходяться в стані мітозу (рис. 2).

Між епітеліоцитами базального шару виявляються поодинокі лімфоцити, які представле-

Рис. 1. Епітеліоцити базального шару поверхневого епітелію стравохідного мигдалика курки. Електронограма, $\times 4500$: 1 – ядро; 2 – цитоплазма

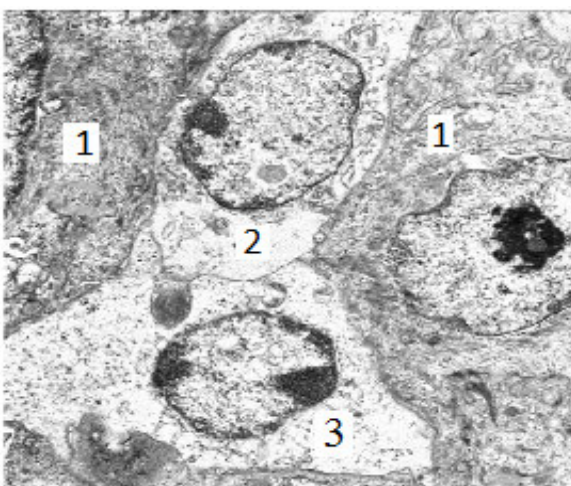

Рис. 2. Мітоз епітеліоцита базального шару поверхневого епітелію стравохідного мигдалика курки. Електронограма, $\times 8000$.

ні малими і середніми формами (рис. 3). Вони мають видовжено-овальну форму і велике округле ядро, яке розташоване в центрі клітини та займає значний її об'єм. У ньому розташоване одне ядерце і грудочки гетерохроматину, які переважно фіксовані до внутрішньої мембрани оболонки ядра і рідше розташовані вільно в нуклеоплазмі. Цитоплазма лімфоцитів електронно-світла. В ній помітні нечисленні мітохондрії округлої форми, елементи грану-

лярної ендоплазматичної сітки і рибосоми.

Імунобласти локально розташовані на базальній мембрані. Вони мають значні розміри і більші за лімфоцити (рис. 3). Об'єм цитоплазми імунобластів значно перевищує такий цитоплазми лімфоцитів. Ці клітини мають форму, яка нагадує трикутник. Ядро округлої форми, з одним ядерцем. Більша частина гетерохроматину фіксована до внутрішньої мембрани оболонки ядра, а інша рівномірно розподілена в

Рис. 3. Лімфоцит і імунобласт між епітеліоцитами базального шару поверхневого епітелію стравохідного мигдалика курки. Електронограма, $\times 4800$: 1 – епітеліоцити; 2 – лімфоцит; 3 – імунобласт

Рис. 4. Клітина Лангерганса в базальному шарі поверхневого епітелію стравохідного мигдалика курки. Електронограма, $\times 8000$: 1 – епітеліоцит; 2 – клітина Лангерганса

нуклеоплазмі. Цитоплазма світла, у ній трапляються нечисленні органели, такі як крупні мітохондрії із світлим матриксом і слабо вираженими кристами, полірибосоми, елементи (каналіці і цистерни) ендоплазматичної сітки, лізосоми, елементи комплексу Гольджі.

Клітини Лангерганса, як відомо відносять до макрофагічної системи організму. Вони походять від моноцитів крові, фагоцитують антигени та беруть участь у розвитку імунних реакцій. Ці клітини розташовані поодинокі між епітеліоцитами базального шару епітелію. Вони мають переважно овальну або округлу форму з нерівними краями (рис. 4). Ядро овальне, невелике, розташоване дещо ексцентрично. В ньому виявляється значна кількість гетерохроматину. Цитоплазма електронно-щільна, займає значний об'єм і утворює вирости різної форми та величини. У ній є багато крупних лізосом округлої та видовженої форми і дрібні фагосоми.

Шипуватий шар поверхневого епітелію утворений 9-16 рядами епітеліоцитів. Серед них виявляються також поодинокі проплазмоцити, плазмоцити, М-клітини, лімфоцити і клітини Лангерганса.

Епітеліоцити шипуватого шару мають овальну або неправильну форму з нерівними контурами (рис. 5). Їх цитоплазма утворює вирости (шипички) за допомогою яких сусідні кліти-

ни контактують за типом демосом. Ядро овальне, рідше округле, містить одне або два ядерця. В нуклеоплазмі помітні невеликі грудочки гетерохроматину, частина яких фіксована до внутрішньої мембрани ядерної оболонки. Конттури ядра нерівні, перинуклеарний простір також нерівномірної ширини, місцями значно розширений. В цитоплазмі багато тонофібрил, які не мають певної орієнтації і сконцентровані переважно біля плазмолемі. В ній також помітні мітохондрії з матриксом середньої щільності і слабо вираженими кристами, рибосоми та поодинокі елементи гранулярної ендоплазматичної сітки.

Проплазмоцити невеликих розмірів і неправильної форми (рис. 5). Ядро цих клітин також має неправильну форму. В ядрі одне – два ядерця, а у нуклеоплазмі багато гетерохроматину, який переважно фіксований до оболонки ядра. У цитоплазмі є багато елементів гранулярної ендоплазматичної сітки і мітохондрій із світлим матриксом і слабо вираженими кристами.

Плазмоцити, як відомо є ефекторними клітинами В-лімфоцитів. Вони мають значні розміри і кубоподібну або округлу форму (рис. 6). Ядро в них округле, займає ексцентричне положення. В ньому є одне ядерце. Розміщення конденсованого хроматину в цих клітинах специфічне. Його грудочки формують характерний малюнок – колесо зі спицями, або цифри

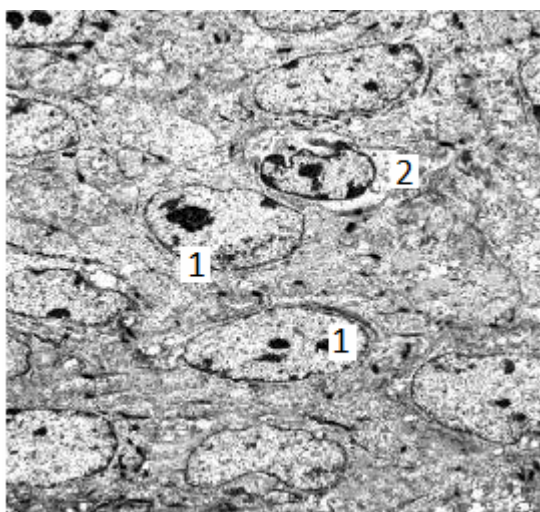

Рис. 5. Клітини шипуватого шару поверхневого епітелію стравохідного мигдалика курки. Електроннограма, $\times 2400$:
1 – епітеліоцити; 2 – проплазмоцит

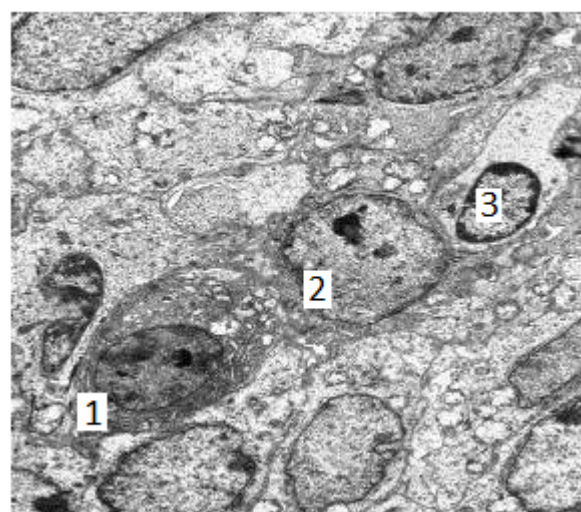

Рис. 6. Клітини шипуватого шару поверхневого епітелію стравохідного мигдалика курки. Електроннограма, $\times 3200$:
1 – плазмоцит; 2 – лімфоцит; 3 – М-клітина

на циферблаті годинника. Цитоплазма майже вся заповнена гранулярною ендоплазматичною сіткою, каналці якої значно розширені і розташовані концентрично навколо ядра. У ній також помітні нечисленні мітохондрії із слабо вираженими кристами та світлим матриксом, рибосоми та комплекс Гольджі. Останній розташований у світлій перинуклеарній зоні, яка у вигляді смужки охоплює частину ядра.

Відомо, що М-клітини (мікроскладчасті) є спеціалізованими епітеліальними клітинами, які здатні захоплювати антигени із просвіту травного каналу і передавати їх лімфоцитам. М-клітини мають неправильну форму і електроннопрозору світлу цитоплазму, яка утворює заглибини – глибокі ямки і мікроскладки (рис. 6, 7). У цитоплазмі з органел є мітохондрії, рибосоми, елементи ендоплазматичної сітки. Ядро овальне, рідше паличкоподібне розташоване переважно ексцентрично. Його гетерохроматин у вигляді грудочок фіксований до внутрішньої поверхні ядерної оболонки, а в центральній частині ядра у вигляді дрібних зерен рівномірно розподілений у нуклеоплазмі. У ядрі є одне або два ядерця, які розташовані на периферії.

Лімфоцити і клітини Лангерганса мають подібну будову тим, що описані вище.

Поверхневий шар епітелію представлений плоскими видовженими переважно без'ядерни-

ми епітеліоцитами, які розташовані у 4-6 рядів. Вони з'єднані між собою десмосомними контактами, які місцями зруйновані. Окремі з епітеліоцитів мають одне ядро з ознаками каріорексису (рис. 8). Воно розташоване в центрі, має овальну форму і нерівні контури. В ядрі є гетерохроматин, який розпилений в нуклеоплазмі і частково фіксований до нуклеолеми. Ядерце не виражене. Перинуклеарний простір помітний лише в окремих ділянках. В цитоплазмі цих клітин є багато тонофібрил і окремі мітохондрії, елементи гранулярної та агранулярної ендоплазматичної сітки, рибосоми та лізосоми. Межі клітин хвилясті. Міжклітинні простори місцями значно розширені і заповнені електроннощільною речовиною.

Висновки:

1. Поверхневий епітелій, який вкриває слизову оболонку стравохідного мигдалика курей багат шаровий плоский частково зроговілий. Його клітини формують базальний, шипуватий (остистий) і поверхневий шари.

2. Клітинний склад шарів поверхневого епітелію неоднаковий. Серед них найбільше епітеліоцитів, а в базальному і в шипуватому шарі виявляються ще й лімфоцити, імунобласти, клітини Лангерганса, проплазматичні і плазматичні клітини та М-клітини.

3. Клітини поверхневого епітелію мають різну субмікроскопічну будову.

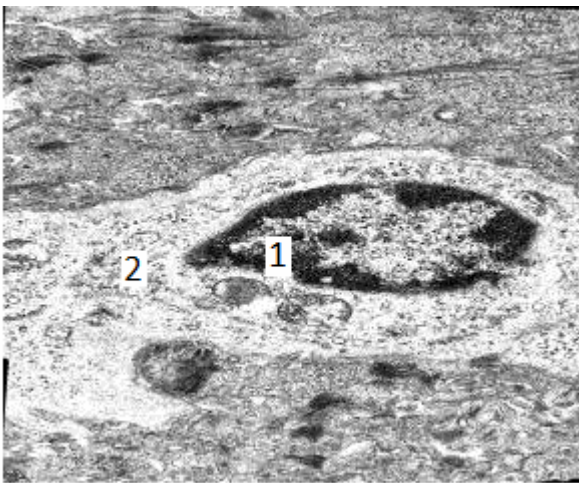

Рис. 7. М-клітина в шипуватому шарі поверхневого епітелію стравохідного мигдалика курки. Електроннограма, $\times 9600$:
1 – ядро; 2 – цитоплазма

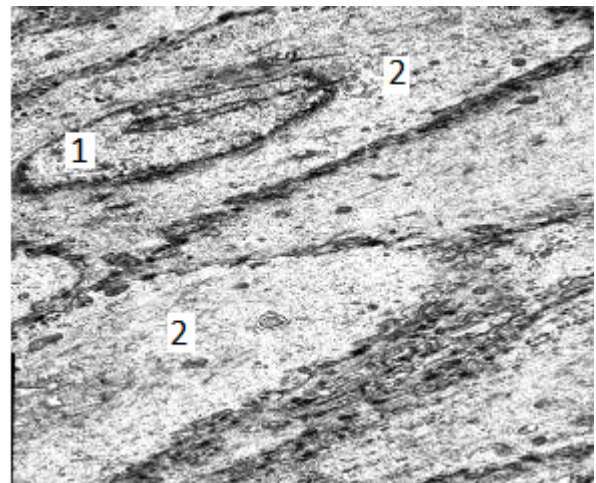

Рис. 8. Епітеліоцити поверхневого шару епітелію стравохідного мигдалика курки. Електроннограма, $\times 4000$:
1 – ядро; 2 – цитоплазма

ЛІТЕРАТУРА

1. Герловин Е.Ш. Материалы к сравнительно-гистологическому изучению реактивности эпителия и желез слизистой оболочки переднего отдела пищеварительной системы высших позвоночных животных / Е. Ш. Герловин // Реактивность и пластичность тканей.—М.-Л.: Из-во медицинской литературы, 1953. – Т.16. – С. 206 – 218.
2. Дишлюк Н. В. Особливості будови стравохідного мигдалика курей віком 1, 2 і 3 роки / Н.В. Дишлюк // Наукові праці Південного філіалу Національного університету біоресурсів і природокористування України “Кримський агротехнологічний університет”. – Сімферополь. – 2011. – Вип. 139. – С.49–53.
3. Крок Г.С. Микроскопическое строение органов сельскохозяйственных птиц с основами эмбриологии / Г.С. Крок – К.: Изд-во Укр. академии с.-х. наук, 1962. – 187 с.
4. Плешакова В. И. Микроморфология и гистохимия пищевода кур /В.И. Плешакова // Эколого-экспериментальные аспекты функциональной, породной и возрастной морфологии домашних птиц. – Воронеж, 1989. – С. 59–63.
5. Сапин М. Р. Иммунные структуры пищеварительной системы / М.Р. Сапин – М.: Медицина, 1987. – 224 с.
6. Хомич В. Т. Будова стравохідного мигдалика та імунних утворень шлунка статевозрілих цесарок / В. Т. Хомич, С.І. Усенко // Проблеми зооінженерії та ветеринарної медицини. – Харків, 2013. – Вип. 26. – Ч. 2. – С. 72 – 74.
7. Уикли В. Электронная микроскопия для начинающих / Пер. с англ. / Уикли В. – М.: Мир, 1975. – 324 с.

СУБМИКРОСКОПИЧЕСКОЕ СТРОЕНИЕ КЛЕТОК ПОВЕРХНОСТНОГО ЭПИТЕЛИЯ ПИЩЕВОДНОЙ МИНДАЛИНЫ КУР

Хомич В.Т., Дышлюк Н. В.

Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, г. Киев

Установлено, что поверхностный эпителий, который выстилает слизистую оболочку пищевода мигдалины кур многослойный плоский частично ороговевающий. Его клетки формируют базальный, шиповатый (остистый) и поверхностный слои. Клеточный состав слоев поверхностного эпителия неодинаковый. Среди них больше всего эпителиоцитов, а в базальном и в шиповатом слоях выявляются еще и лимфоциты, иммунобласты, клетки Лангерганса, проплазматические и плазматические клетки и М-клетки. Клетки поверхностного эпителия имеют различное субмикроскопическое строение

Куры, электронная микроскопия, эпителий, пищеводная миндалина, эпителиоциты, лимфоциты, иммунобласты, клетки Лангерганса, проплазмоциты, плазмоциты, М-клетки

SUBMICROSCOPIC STRUCTURE OF SUPERFICIAL EPITHELIUM OF CHICKENS OESOPHAGEAL TONSIL

V. Khomich, N. Dyshlyuk

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

The aim of our research was to evaluate cell content of superficial epithelium of mucous membrane in chicken esophageal tonsil and determine the features of its submicroscopic structure. Common electron-microscopic methods were used during investigation.

We found that the surface epithelium of the mucous membrane of chickens esophageal tonsil is

squamous stratified partially keratinized. Its cells form a basal, spinous and superficial layers. Cell content of layers of surface epithelium varies. Epithelial cells are widespread. The basal cell layer is located on the basement membrane, which is built with a homogeneous basic substance and delicate network of fibers. This layer is formed by basal epithelial cells, isolated lymphocytes, immunoblasts and Langerhans cells. Spinous layer of surface epithelium formed by 9-16 rows of epithelial cells. There are also rare proplasma cell, plasma cells, M-cells, lymphocytes and Langerhans cells. The superficial layer of epithelium is presented mainly by nuclear-free flat elongated epithelial cells that are arranged in 4-6 rows. The cells of all three layers of the surface epithelium have different submicroscopic structure

Chickens, electron microscopy, surface epithelium, esophageal tonsil, epithelial cells, lymphocytes, immunoblasts, Langerhans cells, proplasma cells, plasma cells, M-cells

---